

TEREBINTH

Funeraire
wandeling in
Gouda

75 jaar Kranenburg

Geloven in 't groen

Maart 2009

Graven op internet: begraafplaatsenfotografie

Het fotograferen van begraafplaatsen is bijzonder populair. Dat blijkt wel uit de vele inzendingen die we bij de fotowedstrijden in 2007 en 2008 ontvingen. Begraafplaatsen zijn met hun moderne en vervallen grafmonumenten, treurbomen, beelden en doorkijkjes een geliefd onderwerp voor een fotograaf. Al eerder besprak ik de site Krates, inmiddels omgedoopt tot Doodstill. In de rubriek Mens & Plek leest u meer over de drijfveren van de maker van deze site: Peter van Deutekom. Het lijkt erop dat hij de enige in Nederland is met een site die specifiek gewijd is aan begraafplaatsfotografie.

In Frankrijk noemt de fotograaf André Chabot zich *specialiste des cimetières et de l'art funéraire*. André Chabot, van oorsprong professor in de letteren, is in Frankrijk een 'instituut' op funerair gebied. Zo'n 35 jaar geleden werd hij getroffen door drie sterfgevallen in zijn omgeving. Vanaf dat moment stond alles wat Chabot deed in het teken van het funeraire. Hij ontwikkelde zich tot een expert en heeft meerdere funeraire boeken geschreven. Chabot bezoekt begraafplaatsen overal ter wereld en bezit een collectie van meer dan 160.000 foto's. Onder het kopje 'Photography' – er is gelukkig een Engelse versie van de site – toont hij stemmige zwart-wit foto's van zijn rondgang over begraafplaatsen waarbij hij de thema's bloemen, engelen, architectuur en erotiek (!) belicht. Het tweede deel van de site bestaat uit een selectie van foto's van begraafplaatsen overal ter wereld: van Japan tot Argentinië en van Canada tot India. De site is prachtig vormgegeven en de foto's werken soms vervreemdend.

Op *Grave addiction* zijn foto's te vinden van Amerikaanse begraafplaatsen, keurig ingedeeld per staat en counties. Op het eerste gezicht lijken alle begraafplaatsen in Amerika op elkaar: grote grasvelden met verspreid staande bomen en lage grafstenen. Maar Beth Santore, lid van *Association of Graveyard Rabbits*, weet met zijn foto's dit eenzijdige beeld te doorbreken. Ook Amerika kent sfeervolle, door geesten bezochte, begraafplaatsen.

Bartho Hendriksen
b.w.hendriksen@planet.nl

Links

André Chabot www.andrechabot.com
 Grave addiction www.graveaddiction.com

FUNERAIRE VARIA

Nieuw Cultuurfonds voor schrijversgraven

In januari stelden de Koninklijke Boekverkopersbond (KNBb) en het Prins Bernhard Cultuurfonds een cultuurfonds voor schrijversgraven in. Hiermee wordt een initiatief van 2007, bij het eeuwfeest van de Boekverkopersbond, bekroond. Directeur Ari Doeser kon op korte termijn instellingen en personen overtuigen van het belang van het dit fonds.

Het fonds heet *Perzik van Onsterfelijkheid*, naar het boek van Jan Wolkers. Het bestuur moet nog worden benoemd en het beleid vastgesteld. Het kapitaal van 150.000 euro kan nog groeien. Waarom zouden grote uitgeverijen en bedrijven achterblijven? Mede door dit fonds kunnen ernstig vervallen grafmonumenten gerestaureerd worden. Desgevraagd noemt Ari Doeser het graf van Martinus Nijhoff (schrijver, 1894–1953) in Den Haag als voorbeeld. Zolang literaire werken geschreven worden in een taal, leeft die taal. Als dat ophoudt – denk aan het Latijn – kan men nog zo veel respect hebben voor het verleden, maar dan sterft de taal. In Constanta aan de Zwarte Zee staat op het graf van Ovidius een standbeeld. Bewonderd en geprezen, maar de taal op het monument is Roemeens, niet Latijn. Rond de graven van andere dichters en schrijvers klinkt de cultuurtaal waaraan zij hebben meegebouwd. In Belem rust Camões, de Portugese dichter, op zijn praaltombe. Het summum ligt – u dacht het al – in Italië: de graftempel van de schrijver Manzoni in het

Cimitero Monumentale in Milaan. Bij ons zijn de graven van de schrijvers G.A. Bredero en Anna Blaman verdwenen.

Dat een bond als de KNBb overging tot een cultuurfonds, is opzienbarend. De bond kijkt daarmee verder dan commercieel belang. Marktwerking werkt niet bij nood, basisvoorzieningen en behoud van de identiteit. Dan treedt de gemeenschap op en natuurlijk vooral de betrokkenen. De KNBb erkent zo zijn betrokkenheid bij literatuur en schrijvers. Nu onverschilligheid voor de eigen cultuur geleidelijk slinkt, is het nieuwe fonds heuglijk nieuws, zeker nu de rijksoverheid nog niet aan zulk cultuurbehoud toekomt.

Bouke Jagt

Het graf van Martinus Nijhoff wordt misschien gerestaureerd

Inhoud

Glazen monument op begraafplaats Kranenburg in Zwolle voor anoniem begraven kinderen. In het glas zijn symbolen van kindermunten gegraveerd, zoals beertjes en manen

GRAVEN OP INTERNET / FUNERAIRE VARIA	2
MENS & PLEK	3
FUNERAIRE WANDELINGEN IN GOUDA	4
Na de sluiting van de oude begraafplaats in 1972 verdween deze plek langzamerhand uit het geheugen van de meeste Gouwenaars. Het keerpunt lag omstreeks 1996, toen een inderhaast opgerichte werkgroep sluiting wist te voorkomen. Inmiddels staat de begraafplaats op de gemeentelijke monumentenlijst.	
KRANENBURG 75 JAAR	8
Terugblikkend op de afgelopen 75 jaar kun je concluderen dat in de laatste decennia de Zwolse gemeentelijke begraafplaats Kranenburg zich ontwikkeld heeft van een ambtelijk vormgegeven begraafplaats tot de trendsetter in vernieuwende funeraire cultuur.	
GELOVEN IN 'T GROEN	10
Landschap Noord-Holland inventariseerde welke religieuze elementen een opknopbeurt konden gebruiken. Daaruit kwamen enkele pilotprojecten naar voren: het smeedijzeren hekwerk van de Kalverkerk in Zaandam en het kerkhof bij de Grote Kerk in Monnickendam.	
VERENIGINGSNIEUWS / ALGEMENE LEDENVERGADERING	12
GAST AAN HET WOORD / COLOFON	16
Sonja Lisse, directeur van de rooms-katholieke begraafplaats in Paramaribo	

Mens & Plek

Naam Peter van Deutekom

Leeftijd 47 jaar

Hobby sinds 2008 lid van De Terebinth, verwoed fotograaf en beheerder van de website www.doodstill.nl

Mijnheer, wat doet u daar?

We ontmoeten elkaar op de begraafplaats aan de Bosdrift in Hilversum. Terwijl Nederland zich massaal op het ijs begeeft, maken we een wandeling over de buitenbegraafplaats van Hilversum waar her en der nog wat stuif-sneeuw is blijven liggen. De 'Nieuwe Algemene' werd in 1889 ontworpen door tuinarchitect Leonard Springer. Na een sluiting van veertig jaar werd de begraafplaats in 2005 weer opengesteld en worden nieuwe graven uitgegeven. Peter van Deutekom is de man achter Doodstill.nl, een site met veelal sfeervolle zwart-witfoto's van begraafplaatsen in Het Gooi en (verre) omstreken. 'De naam is een combinatie van 'dood' en 'still', een stilstaand beeld uit een film. Eigenlijk wilde ik de naam 'Doodstil' voor de site, maar die was al bezet' vertelt Peter. 'Door de site blijf ik fotograferen'.

'Ik ben bij toeval begraafplaatsen gaan fotograferen. Op een dag ben ik, toen ik met mijn fototoestel op pad was en voor de zoveelste keer langs deze begraafplaats fietste, afgestapt en naar binnengegaan. Ik heb uren rondgelopen en gefotografeerd. Ik probeer altijd een ander, minder voor de hand liggend beeld vast te leggen, zoals een doorkijkje, een lichtstraal dat op een beeld valt of een klein detail. Mijn aandacht gaat niet zozeer uit naar de architectuur, de symboliek of stijlen, maar veel meer naar het onverwachte. Met de plattegrond in de hand ben

Winters beeld op de rooms-katholieke begraafplaats St.-Barbara in Hilversum

ik alle begraafplaatsen van Hilversum gaan bezoeken en later die rond Amsterdam en Utrecht. En nu reis ik ook naar het buitenland. Ik ga 's morgens vroeg op pad en keer 's avonds laat terug. Dan ga ik de foto's bewerken en plaats ze vervolgens op de site. Bij elke pagina in het fotoalbum zet ik een grafschrift dat me heeft getroffen. Ik ben steeds meer van begraafplaatsen gaan houden.' De 'Bosdrift' is een mooie, ouderwetse, sfeervolle begraafplaats met slingerende paden, oude bomen, fraaie doorkijkjes en in het voorjaar mooie bloemen. Op de site kun je nu ook horen hoe een begraafplaats klinkt. Je hoort het ruisen van de bomen, het zingen van de vogels, het vallen van de bladeren en vooral de overkomende vliegtuigen. Echt stil kun je het niet noemen. 'Het liefst zou ik opzichter worden op een begraafplaats. Elke dag een ronde maken en de zaken een beetje bijhouden. Maar ik denk dat ik een te romantisch beeld heb van het beroep.'

Bartho Hendriksen

Inspiratie op de Oude Algemene Begraafplaats Gouda

Vlak achter het dominante bedrijfscomplex van het chemieconcern Uniquema-Croda ligt de Oude Algemene Begraafplaats van Gouda. Bij de aanleg in 1829 was het omringende gebied schaars bebouwd. Nu is de dodenakker ingehaald door de stad. Bij tijd en wijle waait de rook uit de fabrieksschoorstenen over de graven van de vele Gouwenaars die hier tussen 1832 en 1972 ter aarde zijn besteld. Een wandeling langs Gouda's verleden.

Na de sluiting van de oude begraafplaats in 1972 verdween deze plek langzamerhand uit het geheugen van de meeste Gouwenaars. Het keerpunt lag omstreeks 1996, toen plaatselijke kranten berichtten over mogelijke ruiming en verkoop van de grond. Een inderhaast opgerichte werkgroep stak daar een stokje voor. Inmiddels staat de begraafplaats op de gemeentelijke monumentenlijst, en ziet het oude smeedijzeren hek met de gevleugelde zandlopers op de posten weer geregeld mensen passeren. Het hek geeft toegang tot het voorterrein van de begraafplaats. Links staat de voormalige aula, die wordt bewoond en niet toegankelijk is. Zowel het hek als de aula staat op de rijksmonumentenlijst. Even verderop ligt de eigenlijke toegang tot de begraafplaats, onder meer

gevormd door twee majestueuze gekandelaarde paardenkastanjes. Daar begint het middenpad, geflankeerd door bolesdoorns.

Belgisch hardsteen

De stichting Oude Begraafplaats stippelde een wandeling uit langs opmerkelijke graven. De bezoeker gaat op het middenpad rechtsaf, naar vak A. De stadsarts Imans kocht als een van de eersten twee graven op de eerste rij (1). Beide zerken zijn, net als het overgrote deel van de monumenten op de begraafplaats, gemaakt van Belgisch hardsteen. In rij C liggen de zerken van burgemeester A. van Bergen IJzendoorn en zijn familie (2). Tijdens zijn burgemeesterschap kreeg Gouda onder meer een spoorverbinding met Den Haag. In de volgende rij ligt het oudste graf (3), waar in januari 1833 Aart de Jong werd begraven, vermoedelijk een slachtoffer van de toen heersende cholera-epidemie. Een blikvanger is de 1.60 meter hoge marmeren steen op het graf van de familie Vermaat in rij H (4).

In de rijen O, P en Q liggen vlak bij elkaar onder meer een door een hekwerk omsloten marmeren steen van dr. A. Montagne, die in 1900 de eerste Goudse chirurg werd, een (gegoten) vaas van de hand van de gebroeders Lutters voor J.J. Friese, een fraai hekwerk met vleermuismotieven rond het graf van Pieter Kesbergen en het eveneens door een hekwerk omgeven graf van Jacob de Grave, procuratiehouder van de Plateelfabriek Zuid Holland (5).

Oprichter van de kaarsenfabriek

Onder de taxusboom in rij Z ligt het graf van dr. David Willem IJssel de Schepper (6), die in 1858 medeoprichter was van de Stearine Kaarsenfabriek, nu Uniquema-Croda. Hij overleed in Besançon na een ongeval met op hol geslagen paarden die zijn koets trokken.

In rij BB ligt, beschermd door de prunus, het door palen en bijzondere kettingen omgeven graf van de familie Kalkman (7). Rechtdoor lopend komt de wandelaar in vak C. Bijna aan het einde van het pad staat het monument voor Rocus Biesheuvel (8): de (nu granieten) voetbal vertelt dat Rocus de beste voorhoedespeler van voetbalvereniging ONA te Gouda was. Hij kwam op 23-jarige leeftijd tragisch om het leven. Vlak daarbij, in rij FFF, ligt de laatst begraven: Gerritje van Willigen van Eck (9). In december 1971 werd zij met haar man herenigd.

Links hiervan liggen enkele kindergraven met kleine staande stenen. Op de stenen van Tommie en Eddie is

Het graf van Jacob de Grave, procuratiehouder van de Plateelfabriek Zuid Holland

een geknakte bloem in reliëf te zien, op die van Astrid een engeltje. Op het middenpad is er zicht op de aula. Links en rechts staan in de vakken C en D eenvoudige gedenktekens, zoals een bordje met een glazen kastje en stenen met fraaie symboliek zoals fakkels, een ondergaande zon en een embleem van het Leger des Heils.

Gescheiden velden

Rechts aan de rand staat het in 1999 gerestaureerde houten baarhuisje (10), geschilderd in de kleur blauw om insecten te weren. Het dateert uit 1873 en werd geplaatst als scheiding tussen het toenmalige protestante B- en het rooms-katholieke D-veld. Toen in 1890 de rooms-katholieke begraafplaats werd geopend, werden hier geen katholieken meer ter aarde besteld. Het kruis is een symbolische herinnering.

Vanaf het baarhuisje lopen we rechts langs de heg naar de graven van de kinderen De Rijke, die om het leven kwamen bij een bombardement en van hun oudste broer, die als verzetsstrijder werd gefusilleerd (11). Van hieruit vertrekt op 4 mei de Stille Tocht naar het monument voor de gevallen op de Markt.

Als we teruglopen naar het baarhuisje, ontdekken we op de scheidingsmuur van de fabriek een gedenkbord met de namen van degenen die op het nabijgelegen pad verstrooid zijn (12).

Links in rij CC bevinden zich verschillende keldergraven, onder andere van G.J. Steens- Zijnen, medeoprichter van de Kaarsenfabriek (13). Van hieruit kan de bezoeker de afgeknotte marmeren zuil met bloemenkrans even verderop in rij Y, niet missen. Minder opvallend zijn de graven van de uitgeverfamilie Noothoven van Goor en Zonen in rij V (14).

Dubbele zeis

Maar het beroemdste graf is het wit betegelde graf van Malva Marina Reyes, de jonggestorven dochter van de Chileense dichter Pablo Neruda (1904-1973), rechts in

Beschermd door de prunus, ligt het door palen en bijzondere kettingen omgeven graf van de familie Kalkman

rij M (15). In 2005 hield een Chileense delegatie er een herdenkingsbijeenkomst. Bij het verlaten van de begraafplaats zullen ze ongetwijfeld de symboliek op de achterdeur van de voormalige aula hebben bekeken: de dubbele zeis, de gevleugelde zandloper, de staartbijtende slang en de gedoofde fakkels. Aan uitdoven heeft de ruim 175-jarige begraafplaats voorlopig geen boodschap, want in 2004-2005 is de begraafplaats opgeknapt en maakt weer een wezenlijk onderdeel uit van de wijk Korte Akkeren.

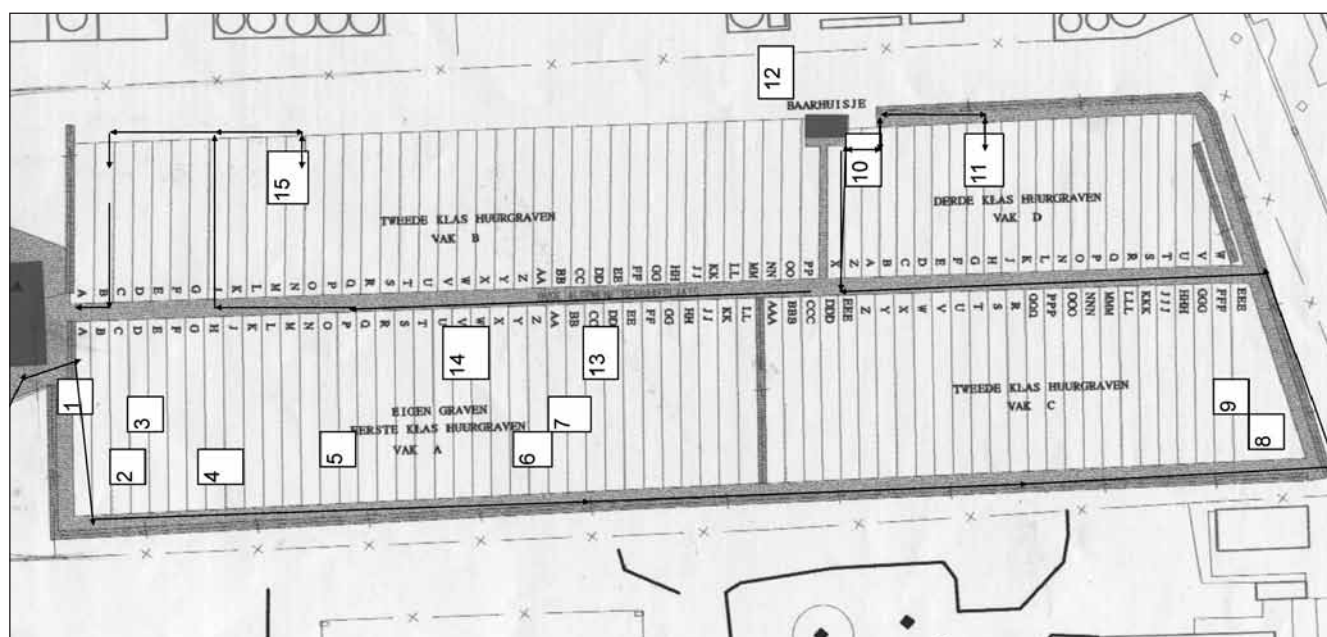
De wandeling is samengesteld door leden van de SOB.

Oude Algemene Begraafplaats Gouda
Prins Hendrikstraat 3

Openingstijden: maandag-zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur, zondag van 12.00 tot 16.00 uur.

Stichting Oude Begraafplaats (SOB), T 0182-513441.

Meer informatie over funeraire cultuur in Gouda: Rita Hulsman, *Midden-Holland*, www.terebinth.nl

Wandelroute over de Oude Algemene Begraafplaats Gouda. Voor de nummers, zie de tekst

Uitvaartrituelen op drift?

De uitvaart- en rouwculturen veranderen in hoog tempo. Ontkerkelijking, individualisering, multiculturaliteit en nieuwe technologieën oefenen invloed uit hoe nabestaanden de laatste eer bewijzen. YouTube toont filmpjes waarin mensen voor het laatst het woord richten tot familie en vrienden. En wat te denken van de video waarop de overledene ter afsluiting van zijn eigen begrafenis de aanwezigen in de aula bedankt voor hun aanwezigheid? Rituele creativiteit rondom de dood, hoe ver kun je gaan?

Eric Venbrux is hoogleraar Antropologie van de Religie en onderzoeksleider van het door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) ondersteunde programma *Refiguring Death Rites* aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Onder zijn redactie, samen met de cultureel antropologen Meike Heessels en Sophie Bolt, is een boek verschenen waarin nieuwe, op maat gesneden uitvaarten aan de orde komen. Bermmonumenten, stille tochten, digitale uitingen rondom vroeg gestorven kinderen en de nieuwste wijze van omgaan met as komen in aparte hoofdstukken aan bod. Ook krijgen de islamitische uitvaartceremonies aandacht. Daarbij valt op hoe rituelen worden aangepast, Nederlandse elementen worden toegevoegd en sprake is van inventiviteit binnen eigen religieuze tradities. Nieuw voor mij was de uitvaart bij afwezigheid van de betrokkene (overledene) vanwege lichaamsdonatie aan de universiteit. In dit hoofdstuk beschrijft Sophie Bolt etnografisch het afscheid van en rouwen om iemand wiens lichaam direct na overlijden voor anatomisch onderzoek is meegenomen. Janneke Peelen, antropologe, onderzoekt voor haar proefschrift hoe – in het kader van het eerder genoemde NWO-programma – ouders met hun dood geboren baby omgaan. Deel je dat leed publiekelijk met anderen en zo ja, ga je dan zo ver dat je beschuit met muisjes aanbiedt?

De gevolgde aanpak roept vragen op. De man met een zichtbare tatoeage van de as van zijn vriendin is heel

interessant, maar wat vindt de auteur van het betreffende hoofdstuk daarvan? De vuurpijl met as en ballonverstrooiing waren onlangs nog unieke, originele en persoonlijke ideeën maar kunnen binnenkort geïnstitutionaliseerd zijn. Wat vind ik daar eigenlijk van en wie ben ik om daar iets van te vinden? De redactie vroeg J.P. Wils, hoogleraar aan de Faculteit der Religiewetenschappen van dezelfde universiteit Nijmegen om een korte fundamentele reflectie op deze zogenoemde uitvaartcreativiteit. In een scherpe analyse komt de auteur tot de conclusie dat uitvaart- en rouwrituelen gevoelige en riskante onderwerpen van heruitvinding zijn. Wils staat bij de vraag stil of de uitvaart op drift is geraakt. Of rituele creativiteit met de nadruk op uiterlijke vormen niet het risico van ondermijning van de geloofwaardigheid van het rouwen in zich draagt. Wils geeft een aanzet tot ritueelkritiek, te vergelijken met cultuur-, religie- en kunstcritiek.

De onderzoekers/redactieleden met hun interessante boek inclusief foto-essay hadden in hun eigen hoofdstukken aan reflectie op wat zij beschrijven en fotograferen best meer aandacht mogen geven.

Jannes H. Mulder

Eric Venbrux, Meike Heessels en Sophie Bolt, (red), *Rituele creativiteit. Actuele veranderingen in de uitvaart- en rouwcultuur in Nederland* (Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2008, ISBN 978 90 211 4202 9, 192 blz., € 19,90)

Lees- en mediatips

Verbiest, M., R.K. *Begraafplaats Bredaseweg Roosendaal* (Roosendaal: Het Verboden Rijk, 2008, ISBN: 978 90 7503 924 5, 93 blz., € 8,95, verkrijgbaar bij boekhandel Het Verboden Rijk te Roosendaal)

Mulder, M., *Grafpoëzie van het Friese land* (Bedum: Uitgeverij Profiel, 2008, ISBN 978 90 5294 417 3, 128 blz., € 14,90)

Steures, D. (eindred.), *Een oase van rust. 180 jaar R.K. Begraafplaats Zijlpoort* (Leiden: Stichting R.K. Begraafplaats Leiden, 2008, ISBN 978 90 7125 607 3, € 22,50)

Heller, A. en M. Knop, ed., *Die Kunst des Sterbens. Todesbilder im Film* (Düsseldorf: Filmmuseum Düsseldorf in samenwerking met IFF Wien Universität Klagenfurt, 2008, ISBN 978

3 00 024384 4, 208 blz., € 19,-)

Interessante catalogus met aandacht voor allerlei aspecten van de dood in de film waaronder de vampier, Frankenstein, de vamp en de camera als revolver. Het is boek is niet duur maar er ontbreken helaas foto's en een register.

In de serie Het alledaagse leven is deel 5 verschenen: *Rouw & rustplaats, Over de dood*, door Albert van der Zeijden (Zwolle: Waanders 2008, ISBN 978 90 420 2188 6, € 5,95) Rouw heeft een persoonlijk tintje gekregen: oude rituelen zijn niet meer vanzelfsprekend. Niemand kijkt nog op van een begrafenis met champagne en muziek. Hoe zijn Nederlandse rouwrituelen ontstaan? Welke veranderingen treden er op? En waarom ontstonden de coöperatieve uitvaartondernemingen?

Namen voor naamlozen

Met de onthulling van een monument op de begraafplaats en het aanbieden van het boek *De Namen der Naamlozen* krijgen de 1800 naamloze doden op de begraafplaats van het huidige psychiatrisch ziekenhuis GGzE/Grote Beek in Eindhoven weer een naam.

Het glazen monument van kunstenaar Jacques van Erven

Het psychiatrisch ziekenhuis begon in 1918 als Rijkskrankzinnigengesticht (RKG). Toen werd ook in een hoekje van het terrein een gestichtbegraafplaats aangelegd voor overleden personeelsleden en patiënten. Het gras- en grafveld bestaat uit vier delen: een katholiek, algemeen en joods deel en een deel voor overleden personeelsleden. De patiënten kregen over het algemeen een betonnen paaltje met een nummer als grafteken. Er zijn katholieke, protestantse en joodse paaltjes. Niemand, ook de familie niet, bekommerde zich om de graven. Het personeel kreeg wel een steen. De eerste geneesheer-directeuren liggen onder zware grafzerken.

Het was die anonimiteit van de grafpaaltjes en de verwaarlozing van de begraafplaats die Karin Bonewald van het Cliëntenbelangenbureau van de GGzE schokten toen zij op een van haar wandelingen over het terrein op de begraafplaats belandde. Op haar initiatief werd een werkgroep 'Rehabilitatie Begraafplaats' opgericht met als doel de begraafplaats op te knappen en de naamlozen weer een naam te geven.

Dat gebeurde op 15 december 2008. In het conferentiecentrum waren te weinig zitplaatsen voor genodigden en belangstellenden voor de ceremonie rond de onthulling. Onder hen waren Paul Stoffels en Rindert Brouwer als vertegenwoordigers van De Terebinth. Terwijl de namen van de 1800 doden over het filmdoek rolden, werd het proces van de rehabilitatie verteld en lichtte kunstenaar Jacques van Erven zijn werk toe. Onder het luiden van de klok toog een lange stoet naar de begraafplaats, waar het monument werd ont-

huld door een bewoner en wethouder Maatschappelijke Zorg H.M. Don van de gemeente Eindhoven. Kunstenaar Jacques van Erven uit Eindhoven ontwierp het monument. Hij liet de heggen tussen de verschillende afdelingen verwijderen om het onderscheid tussen mensen weg te halen. In het midden van het veld kwam een glazen monument. De grafpaaltjes dienden als basisvorm voor zijn ontwerp. In glas, waardoor het landschap transparant blijft, heeft hij de markeringspaaltjes uitvergroot. Vanuit die basisvorm heeft hij er vier dusdanig tegen elkaar geplaatst dat er een vijfde ruimte, een centrale plaats, ontstond. En waar op de paaltjes op de schuine kant nummers staan, zijn die hier op vier glazen panelen vervangen door de namen van de 1800 doden, zodat je tegen het hemeldecor de namen kunt lezen. In de zijpanelen van het monument zijn strengen klimop

gezandstraald, als symbool van het eeuwige leven. Op het terrein staan stenen stoelen in de basisvorm van het paaltje.

Terug in het conferentiecentrum werd het boekje *De Namen der Naamlozen* aangeboden aan vertegenwoordigers van cliënten en bestuur. In het boekje staan naast de 1800 namen ook verhalen over het ontstaan en de voortgang van het project 'Rehabilitatie Begraafplaats'. Bert Jans beschreef de levensgeschiedenis van dertien fictieve personen op basis van historische feiten. Het zijn samengestelde personages van patiënten die ooit op De Grote Beek verbleven, overleden en een naamloos graf kregen. Karin Bonewald, initiatiefneemster van het project merkte op: 'De mensen die hier liggen, hebben eindelijk hun plaats in de samenleving teruggekregen: de naamlozen hebben hun naam terug.'

Met het leggen van 24 *Stolpersteine* (struikelstenen) in juni 2009 door de Duitse kunstenaar Gunter Demnig, zal het project 'Rehabilitatie Begraafplaats' voltooid zijn. De vierkante kasseien hebben een messing plaatje, waarop de namen komen te staan van de 24 Joodse patiënten die in maart 1944 door de Duitsers werden afgevoerd naar de concentratiekampen.

Rindert Brouwer

De Namen der Naamlozen (Eindhoven: GGzE locatie De Grote Beek, Boschdijk 771, 5626 AB Eindhoven, € 11,90)

Van ambtelijke aanpak tot gedurfde gedenkmonumenten

Vorig jaar stond de Zwolse Gemeentelijke begraafplaats Kranenburg op ingetogen wijze stil bij het 75-jarig bestaan. Voor leden van het eerste uur van de Terebinth een bekende begraafplaats. In de tijd dat De Terebinth nog een stichting was, werd de begraafplaats vereerd met een excursie geleid door de toenmalige beheerder Wim Vlaanderen.

Het oude parkgedeelte van Kranenburg. Door de beperkte vrijheid om de eenvoudige monumenten zelf vorm te geven is hier toch een harmonieus geheel ontstaan

L' inverno (Winter)

Voor de winter was een klein symposium georganiseerd waar kunstenaar Ida van der Lee vertelde over haar kunstproject *Allerzielen Alom* en over kunstuitingen op begraafplaatsen. De spanning tussen vrije vormgeving van en de naleving van regelgeving voor grafmonumenten op een begraafplaats werden onder leiding van Willem van der Putten van Grafzorg Nederland onder de loep genomen. Nadien was er een lichtjesticht rondom de vijver waar vuurbakens

stonden.

Kranenburg is rijk aan nieuw vormgegeven funeraire cultuur. Door de 75-jarige leeftijd is de funeraire cultuur van de 19de en begin 20ste eeuw niet aanwezig, maar dat wordt rijkelijk gecompenseerd door de hedendaagse. Vanaf het ontstaan speelde vormgeving een zeer overheersende rol. Als opvolger van de oude Algemene Begraafplaats in de stad, waar de graven traditioneel naar het oosten zijn georiënteerd en de vormgeving van de grafmonumenten veel vrijer was, werd Kranenburg een strak, ambtelijk vormgegeven begraafpark. Op de graven staan sobere en uniforme, symmetrische stèles. Het park werd ingedeeld in zes klassen met elk eigen modellen: hoe hoger de klasse hoe groter en dikker de steen.

Het jubileum had de seizoenen als thema. In vier over het jaar verspreide bijeenkomsten werd het muziekstuk Vivaldi's *Vier jaargetijden* vertolkt. Tijdens de voorjaarsbijeenkomst was er speciaal aandacht voor kinderen. Een golvend gedenkmonument van glas werd onthuld voor de vele kinderen die decennia geleden anoniem begraven werden. In het glas zijn dichtregels van Lenze Bouwers, de stadsdichter van Zwolle, gegraveerd: 'Leg je bosje bloemen neer – hoor, til de stilte – je bent alleen weer samen'. In het wit geklede kinderen zongen aan de waterkant. In de zomer was er aandacht voor het gezin. De pluktuin werd geopend waar eenjarige bloemen staan die nabestaanden bij de graven kunnen leggen.

L'autunno (Herfst)

In de herfst werd het boekje *Kinderen van Kranenburg* gepresenteerd. Het is geschreven en samengesteld door Jolanda van der Meer. Tijdens de vertrouwde wandeling naar het graf van haar kind, vielen haar de verschillend vormgegeven grafmonumenten van andere kinderen op en riepen bij haar de vraag naar de achter liggende verhalen op. In het boekje komen deze ouders aan het woord. Als laatste de bijdragen van 'de krachten van de Kranenburg': de uitvaartverzorgers, kunstenaars, steenhouders, en de beheerders. Zij vertellen over de beleving en betekenis van hun werk in relatie met Kranenburg.

Langs de entree en rondom de vijver was een expositie van Zwolse beeldhouwers. Er stonden beelden die als grafmonument kunnen dienen en vrijer werk met een meer abstracte vormgeving met het thema dood en vergankelijkheid.

Arboretum

Het park is aangelegd door H. Copijn & Zoon. Deze firma nam de bestaande structuren van het vroegere landgoed als uitgangspunt en voegden daar twee ellipsvormige padenstelsels aan toe. De stroken tussen de rijen werden beplant met diverse soorten coniferen, struiken en loofbomen. Kranenburg is daardoor rijk aan allerlei soorten beplanting, waardoor het een officieus arboretum is geworden. Op de graven werd een lage, aaneensluitende en duurzame beplanting toegepast. De vormgeving van het parkgedeelte was geheel bedacht en uitgewerkt zonder ruimte voor individuele wensen van de gebruikers.

In 1978 is de zoektocht naar nieuwe vormgeving begonnen in de eerste uitbreiding in het bosgedeelte van eikenhakhout. Het accent lag toen sterk op het ambachtelijk vormgeven en bewerken van bescheiden monumenten,

Een voorbeeld van een uniek en creatief monument op een kindergraf

maar was wel vrijer dan (in) het parkgedeelte. Er werd voor afwisseling gezorgd door van te voren te bepalen of er een stèle of een liggende steen op het nieuwe graf kwam. Nabestaanden werden zich vaak achteraf bewust van die bepaling, waardoor er nogal eens onvrede ontstond. In de beginjaren zag de naburige begraafplaats een opmerkelijk sterke stijging in het aantal nieuw uitgegeven graven. Inmiddels wordt een graf in het bosgedeelte waarvan afstand is gedaan, vaak binnen een maand alweer uitgegeven.

Gedenkmonumenten

In het Hagenpark dat in 1992 in gebruik werd genomen, is die trend van vernieuwing voortgezet. Nieuwe materialen als glas en metaal werden schoorvoetend toegepast. De strenge regelgeving werd versoepeld en aangepast. Kranenburg nodigde kunstenaars uit om grafmonumenten vorm te geven. De in 1991 opgerichte Stichting Memento heeft een permanente expositie op Kranenburg. Kunstenaars maken in opdracht van nabestaanden unieke gedenkmonumenten met persoonlijke symboliek. In het boekje *Kinderen van Kranenburg* staan voorbeelden van keramiek, glas en metaal al dan niet in combinatie met natuursteen. Een trend die nog sterker zichtbaar is op de Parnassusberg, de laatste uitbreiding van Kranenburg. Terugblikkend op de afgelopen 75 jaar

kun je concluderen dat in de laatste decennia Kranenburg zich ontwikkeld heeft van een ambtelijk vormgegeven begraafplaats tot de trendzetter in vernieuwende funeraire cultuur. Voor velen werden in het verleden de regels voor vormgeving te strak gehanteerd en was er te weinig ruimte voor eigen keuzes. Regelmatig werden meningsverschillen over vormgeving op hoog ambtelijk niveau beslecht. Het verlangen van nabestaanden om zoveel mogelijk zelf het graf vorm te geven, drukt steeds meer op de handhaving van de regelgeving, een van de thema's op het wintersymposium. Op de nieuwere gedeelten van Kranenburg is deze vrijheid veel groter. Soms wordt deze ruimte benut voor unieke creativiteit, soms grijpen mensen toch weer terug op meer traditionele monumenten, zoals het model golfkopje.

Harmonieus

Op de toekomstige uitbreiding van Kranenburg zijn galerijgraven in aanleg. Een verrassende stap omdat in deze tijd de vraag naar meer individuele vrijheid voor grafbedekking toeneemt. Bij wandgraven is daar nu juist gebrek aan. De strakke kaders geven weinig ruimte voor het inrichten van een eigen gedenkplek. Misschien dat een andere groep gebruikers die eerder voor crematie koos er zich toe aangetrokken voelt. Zoveel verschil is er niet tussen een wandgraf en columbarium.

Regelgeving ondersteund door een duidelijke visie op het ontwerp heeft er wel voor gezorgd dat Kranenburg een mooie begraafplaats is. De rijke begroeiing in combinatie met de ingetogen monumenten zorgt voor een harmonieuze sfeer. In de toekomst zal het spanningveld tussen visie en de wensen van nabestaanden steeds groter worden. Nabestaanden kiezen voor de ingetogen sfeer van de begraafplaats maar vergeten soms om daar zelf een bijdrage aan te leveren.

Bert Pierik

Galerijgraven in aanbouw. De vorm en uniformiteit doet denken aan een columbarium

Geloven in 't Groen: bekend maakt bemind

Geloof heeft de afgelopen eeuwen een belangrijke stempel op het landschap gedrukt. Het landschap om ons heen is mede veranderd door de aanleg van kloosters, kerken, begraafplaatsen en kerkenpaden. Deze religieuze elementen, die deel uitmaken van de woonomgeving, worden als vanzelfsprekend ervaren en zijn de laatste decennia in vergetelheid geraakt. Doel van het project *Geloven in 't Groen* is de aandacht voor deze religieuze elementen te vergroten en de karakteristieke waarde te benadrukken.

Wat is religieus erfgoed?

Religieus erfgoed betreft al het roerende en onroerende erfgoed dat gebouwd en vervaardigd is op godsdienstige en levensbeschouwelijke grondslag. Dit kunnen kerken, moskeeën, abdijen en synagogen zijn. Maar een religieus gebouw staat niet op zichzelf, ook de (bebouwde) omgeving, zoals kosterswoningen, begraafplaatsen, kerkhoven, kerkenpaden en tuinen maken deel uit van het religieuze erfgoed. Met het verdwijnen van het gebouw is ook vaak een deel van die bijbehorende omgeving verdwenen. Veel voormalige kloostertuinen hebben bijvoorbeeld plaats gemaakt voor woningbouw, vestiging van kantoren en bedrijven, parkeerterreinen of infrastructurele voorzieningen.

Bron: Religieus Erfgoed 2008

De beplanting (groen) is als onderdeel van het religieuze landschap net zo onmisbaar als de rode (bebouwing), grijze (grafstenen) en blauwe (water) elementen. Een eerste stap is het in kaart brengen en herstellen van religieus erfgoed (zie kader). Uit een inventarisatie van Landschap Noord-Holland voor de start van het project *Geloven in 't Groen* bleek dat veel eigenaren van religieuze elementen, in het bijzonder begraafplaatseigenaren (67%), positief waren over een samenwerking met Cultureel Erfgoed Noord-Holland en Landschap Noord-Holland om het achterstallig onderhoud van de grafstenen en het groen aan te pakken. Nu vindt er in veel gevallen op begraafplaatsen nauwelijks planmatig beheer plaats. De belangrijkste oorzaken zijn een gebrek aan financiële middelen en weinig kennis van zaken.

Doeleinden

In het project ligt de nadruk op religieus groen in een landschappelijke context. Onderwerpen die nauw samenhangen met dit project zijn de bewustwording van het cultuurlandschap en nieuwe functies van religieus erfgoed. Wat het laatste onderwerp betreft wordt ingezet op de duurzaamheid van religieus erfgoed en bruikbaarheid voor verschillende doeleinden. Zo kan een kerk gebruikt worden voor tentoonstellingen, voorstellingen en bijeenkomsten. Maar ook een begraafplaats heeft meer functies dan het begraven van overledenen.

Het herstel van begraafplaatsen in het kader van dit project gaat over de integratie van de vier elementen. Deze samenhang heeft een meerwaarde voor begraafplaatsen

en verhoogt de beleving van dodenakkers. Landschap Noord-Holland heeft geïnventariseerd welk religieuze elementen een opknappbeurt konden gebruiken. Daaruit kwamen enkele pilotprojecten naar voren: het smeedijzeren hekwerk van de Kalverkerk in Zaandam en het kerkhof bij de Grote Kerk in Monnickendam.

Naar toekomstig gebruik

Begraafplaatsen zijn ook plekken van bezinning en ontspanning. Mensen kunnen er wandelen en tot rust komen na de hectiek van alledag. Ook kunnen begraafplaatsen zorgen voor werkgelegenheid: scholieren kunnen er hun maatschappelijke stage doen door een bijdrage aan restauratieprojecten.

Begraafplaatsen hebben grote historische, culturele en landschappelijke waarde. De vorm en ligging van begraafplaatsen maakt ze herkenbaar. Beplanting is hierbij beeld- en sfeerbepalend. Soms is er nog een oud beplantingsplan aanwezig en zijn er in de huidige situatie nog oude structuren en plantensoorten te herkennen. Ook zijn er planten die van oudsher geplant worden op begraafplaatsen, zoals de taxus. In de christelijke cultuur is de taxus het symbool voor dood en rouw. Tevens is hij, vanwege zijn altijd groene naalden, zinnebeeld van onsterfelijkheid en eeuwigheid. In sommige streken wordt de taxus ook wel doodsbom genoemd. Omdat er in het verleden altijd gebruik werd gemaakt van inheemse soorten, is beplanting vaak karakteristiek voor een bepaalde regio. De natuurwaarde van inheemse soorten is hoog omdat er veel andere organismen aan gebonden zijn zoals vogels,

Het smeedijzeren hek rond de Kalverkerk in Zaandam wordt fris geverfd

Het gerestaureerde baarhuisje op het kerkhof van de Grote Kerk in Monnickendam

schimmels en insecten. Vanuit deze invalshoek is het van belang begraafplaatsen goed te onderhouden en gebruik te maken van inheemse soorten.

Geslaagde restauraties

Uit de inventarisaties werden als voorbeeld en inspiratiebron drie proefprojecten geselecteerd. Ook het informeren van omwonenden en bezoekers is onderdeel van het project. Informatie kan al bestaan uit een bord bij de ingang met daarop het verhaal van de begraafplaats en de gerealiseerde restauratiewerkzaamheden. Het eerste voorbeeld

is de restauratie van het hekwerk van de Kalverkerk in Zaandam. Dit smeedijzeren hekwerk uit 1885 is beeldbepalend voor de kerk en viel door de slechte staat op bij de inventarisatie van Landschap Noord-Holland. In 2008 heeft de Stichting Herstelling Den Helder de hekwerken ontdaan van de roest en geveerd, de fundering hersteld en ontbrekende stukken weer aangevuld. Het hekwerk heeft zijn oude glorie terug en is te bewonderen aan de voorzijde van de kerk.

Een tweede voorbeeld is het kerkhof bij de Grote Kerk in Monnickendam. Op dit kerkhof werden twee projecten uitgevoerd: het herstel van het baarhuisje en de beplanting op het kerkhof. Er is een beheerplan opgesteld voor het groen zodat het in de toekomst duidelijk is welke maatregelen er wanneer genomen moeten worden om het kerkhof in goede staat te houden. Na de opknapbeurt en de plaatsing van een informatiepaneel nemen de stadsgidsen bezoekers weer mee naar deze bijzondere plek.

- **Stadsgidsen leiden bezoekers weer rond**
- **Beplanting is vaak karakteristiek voor een regio**

Secularisatie

Als er een spreekwoord van toepassing is op begraafplaatsen is het wel 'onbekend maakt onbemind'. Omdat begraafplaatsen vaak al lang bestaan en voor iedereen heel gewoon geworden zijn, werden ze soms juist verwaarloosd. Ook de secularisatie van de samenleving speelt hierin een rol. *Geloven in 't Groen* probeert door middel van kleine restauraties begraafplaatsen te herwaarderen en in de belangstelling te krijgen. De twee aangehaalde voorbeelden laten zien dat met weinig inspanning en financiële middelen een mooi resultaat behaald kan worden.

Begraafplaatsen en andere religieuze elementen hebben een grote culturele waarde, maar zijn ook van belang op het terrein van recreatie en natuur. De sfeer op een begraafplaats is uniek en maakt dat een bezoek aan deze plaatsen een bijzondere ervaring wordt.

*Lilian den Boon,
Adviseur historische geografie en ruimtelijke ordening
Cultureel Erfgoed Noord-Holland*

Meer informatie:

Jeanine Hamers, Landschap Noord-Holland
J.Hamers@landschapnoordholland.nl en Lillian den Boon, Cultureel Erfgoed Noord-Holland
lilliandenboon@cultureelerfgoednh.nl

Bijeenkomst regiocoördinatoren op 7 maart

Op zaterdag 7 maart wordt in de aula van de begraafplaats Mosco-wa, Waterbergseweg 18, 6815 AP Arnhem de volgende recodag gehouden. De aanvang van de bijeenkomst is om 10.00 uur. Na de ontvangst met koffie of thee vertelt Guus Rüsing over de SFEL (Stichting Funeraire Erfgoed Limburg). De heer Edward Timmerman van Landschapsbeheer Gelderland, voorheen werkzaam bij Landschapsbeheer Nederland, houdt vervolgens een

presentatie over Groene Kerkerreinen. Het jaar 2008 was het *Jaar van het Religieus Erfgoed*. In dit kader is Landschapsbeheer Nederland, met steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds, gestart met de uitvoering van het landelijk project 'Groene Kerkerreinen'. Landschapsbeheer Overijssel was hierbij nauw betrokken. Het Prins Bernhard Cultuurfonds was zo enthousiast dat er een vervolgproject komt. Voor Overijssel en Gelderland is een aantal projec-

ten (kerkhoven/begraafplaatsen) aangemeld dat hiervoor in aanmerking kan komen. Hierna geeft Rindert Brouwer geeft een korte toelichting op de beslisboom. Na de lunch is er een gesprek over een verdere uitwerking van het netwerk, de kennisvergaring en de rapportage. De dag wordt om 14.30 uur afgesloten met een korte evaluatie.

Korte Berichten

Historische begraafplaatsen

Op de website staan interessante links naar verenigingen en stichtingen die zich inzetten voor het behoud van historische begraafplaatsen. De lijst is nog onvolledig. Graag aanvullingen. Stuur deze naar: terebinth@planet.nl.

Uitvaartbeurs

Stichting Internationaal Twentse Uitvaartbeurs (SITU), houdt op zaterdag 14 maart in Deurningen een uitvaartbeurs. De Terebinth is hier met een grote stand vertegenwoordigd. Entree gratis. Locatie: Centrum Frans op den Bult, Hengelosestraat 6. Meer info: www.uitvaartvoorlichting.nl, of T 0840-030386

Serie Belang van Samenhang gebundeld

In de digitale nieuwsbrief stond in 2008 de serie Belang van Samenhang. Alle delen zijn nu terug te lezen op de website. Belangstellenden kunnen de serie ook in papieren editie bestellen (terebinth@planet.nl). De kosten bedragen € 2,50 (incl. verzendkosten).

Kapel rooms-katholieke Begraafplaats Oudenbosch

Herinnering contributiebetaling

Bij de uitnodiging voor de ledenvergadering van 29 november 2008 zat tevens een zeer tijdig verzoek om uw contributie voor 2009 te betalen. Velen hebben daar al gevolg aan gegeven, waarvoor dank. Degenen die dit nog niet gedaan hebben willen wij graag vragen dit alsnog zo spoedig mogelijk te doen. De contributiebijdragen voor 2009 zijn voor particulieren € 22,50, gezinsleden/huisgenoten € 9,50, bibliotheken en mediacentra € 22,50 en rechtspersonen € 69,00. Graag overmaken naar Postbankrekening 335536 ten name van De Terebinth te Amsterdam.

Aanbieding Funeraire Cultuur in Zuid-Holland

De serie Funeraire Cultuur Zuid-Holland beschrijft in twaalf deeltjes hoe de bewoners door de eeuwen heen vorm hebben gegeven aan de funeraire cultuur in deze provincie. Met het boekje in de hand kan de lezer de kerkhoven, begraafplaatsen, kerken en andere funeraire monumenten bezoeken. Een aanrader.

Alblasserwaard & Vijfheerenlanden, Den Haag, Drechtsteden, Midden-Holland, Regio Rotterdam, Hoekse Waard en Goeree-Overflakkee, Delft & Westland, Voorne-Putten, Bollenstreek, Leiden, Rijnstreek en Regio Den Haag.

Pakket:
Twee delen voor € 10,-*
Drie delen voor € 15,-*
Complete serie € 60,-*

per stuk € 6,-
(exclusief portokosten)

U kunt de deeltjes bestellen via www.terebinth.nl Ook verkrijgbaar in de boekhandel. De actie loopt tot 1 mei 2009.

Dinsdag 12 mei Culturele en funeraire excursie

Terschelling

Funerair is Terschelling uiterst interessant. Bekend is het Stryper kerkhof waar het *Stryper Wyfke* de Engelsen in 1666 misleidde met de cryptische woorden: 'Er staan er wel honderd maar er liggen er wel duizend'. Ook de oude begraafplaats bij de Brandaris en de kerken en begraafplaatsen van Hoorn en Midsland worden zeker bezocht.

Programma

Vertrek vanaf Harlingen met de sneldienst om 8.30 uur, aankomst om 9.15 uur op West-Terschelling. Tijdens de koffie maken we kennis met excursieleider Teunis Schol, Terebinther van het eerste uur. Hij schreef het boek *Dodenakers op Terschelling*. Daarna volgt een funeraire fietstocht over het eiland met een lunch als onderbreking. Om 17.30 keren we weer teug naar het vasteland.

Kosten

€ 40 (inclusief lunch, fietshuur en bootreis). Overmaken voor 1 mei op Postbanknummer 335536 van Vereniging de Terebinth te Amsterdam o.v.v. Terschelling.

Aanmelden

Bij Wim Vlaanderen, T 038- 4531526 of vlaanderenmei@hethet.nl. N.B.: Er rijdt geen trein tussen Harlingen en Harlingen Haven. Arriva zet bussen in. Houdt rekening met extra reistijd.

Zondag 14 juni 2009 Joods funerair erfgoed

Enschede

In Enschede bezoeken we de mooiste synagoge van Nederland en twee Joodse begraafplaatsen. De synagoge is gebouwd naar een ontwerp van architect K.P.C. de Bazel en werd in 1928 ingewijd. Opvallend zijn de koepels in oosterse stijl. In de loop der jaren was het gebouw zo in verval geraakt dat restauratie dringend noodzakelijk was. In 2004 werd de synagoge heropend en mag sindsdien de mooiste van Neder-

land heten. Ook het interieur is een ontwerp van De Bazel en in opvallende harmonie met het exterieur. De Joodse begraafplaats aan de Kneedweg werd in 1841 in gebruik genomen en moest wegens stadsuitbreiding in 1928 worden gesloten. In datzelfde jaar werd de Joodse begraafplaats aan de Noord Esmarkerrondweg in gebruik genomen. Het metahairhuisje (aula), eveneens naar ontwerp van De Bazel, werd in dezelfde stijl gebouwd als de sjoel aan de Prinsestraat.

Programma

De excursie start om 10.30 uur in de koffiekamer van de synagoge. De heer J. Hartog, interimvoorzitter van de Nederlandsche Israëlitische Gemeente Twente, leidt ons vervolgens rond door de synagoge. Na een lunch (zelf meenemen, voor drank wordt gezorgd) in het Volkspark met het indrukwekkende oorlogsmonument van Mari Andriesen, vertrekken we per auto naar de Joodse begraafplaats en het metahairhuisje aan de Noord Esmarkerrondweg en vervolgens naar begraafplaats aan de Kneedweg. Op beide begraafplaatsen houdt de heer J. Hartog een rondleiding. De

excursie eindigt om 15.45 uur.

Adres

Synagoge, Prinsestraat, Enschede. Ligt op circa twaalf minuten lopen van het NS-station.

Inlichtingen

Puck Kooy, T 053 – 4358159.

Aanmelden

Voor 1 juni 2009 bij Teun Oosterbroek, T 0570 – 522060 of teun.oosterbroek@hetnet.nl. Wilt U aangeven of u per auto of openbaar komt? Bij verhindering Teun Oosterbroek hiervan zo spoedig mogelijk in kennis stellen.

Kosten

€ 7,50 per persoon. Overmaken voor 7 juni op Postbanknummer 335536 van de Vereniging de Terebinth te Amsterdam o.v.v. Enschede.

Opmerking

Heren, denkt u aan een keppeltje of ander hoofddekseel.

Het volledige programma van beide excursies is na te lezen op www.terebinth.nl

Het was officieel nog geen winter op de dag dat de excursie naar museum Tot Zover en De Nieuwe Ooster werd gehouden, maar winters was het zeker. Over belangstelling had excursieleider Wim Vlaanderen op 22 november 2008 niet te klagen, tegen de dertig personen waren door weer en wind gekomen om het funeraire erfgoed en de nieuwste ontwikkelingen (weer eens) te bekijken. Voor velen was het museum nieuw. Directeur Guus Sluiter en collega Jane Muller verzorgden in de ochtend hier een interessante rondleiding.

Na de lunch trok het gezelschap naar buiten, naar de 33 ha van De Nieuwe Ooster. Als een generaal die voor de troepen uitliep, dirigeerde Vlaanderen iedereen over de grafvelden. Soms met felle zonneschijn, dan weer een striemende sneeuwbuï, waardoor het gras en de monumenten met een fijn laagje poeder bedekt werden. De gids was duidelijk in zijn element en wist bij diverse grafmonumenten ontroerende of grappige achtergrondinformatie te leveren.

Ledenbijeenkomst over toekomst en organisatie

Verslag extra Algemene Vergadering van 29 november 2008 in Hilversum

1. Opening, vaststelling agenda en inventarisatie rondvraag

De voorzitter opent de vergadering, heet iedereen van harte welkom op deze extra Algemene Vergadering van de Terebinth. Hij constateert met voldoening dat een kleine veertig leden bij deze extra vergadering aanwezig zijn. Vervolgens gaat hij in op de aanleiding voor het houden van de vergadering, namelijk de gedachtewisseling over de plannen van het bestuur, zoals vastgelegd in het concept ambitiestatement en het concept werkplan.

2. Ingekomen stukken voor de AV en mededelingen

Als enige binnengekomen stuk voor deze vergadering is het concept-convenant ter oprichting van de Stichting SFEL (Stichting Funerair Erfgoed Limburg). Aan het eind van deze vergadering zal hier uitgebreid op worden ingegaan.

3. Goedkeuring van het verslag van de AV op 5 april 2008

Naar aanleiding van het verslag wordt navraag gedaan naar de samenstelling van de kascommissie. Verder wordt naar aanleiding van de bestemming van de nalatenschap van Thijs IJzerman door het bestuur aangegeven dat hier nog geen beslissing over is genomen. Het bestuur komt met een voorstel op de komende AV. Uit de vergadering komt als suggestie dit bedrag te besteden aan opzetten en inrichten van een bibliotheek. Door de vorige secretaris wordt opgemerkt dat de boeken van de vereniging in bruikleen zijn afgestaan aan het NUM. Daar zijn ze beter op hun plaats en kunnen te allen tijde worden ingezien. Dus heeft het geen zin een eigen bibliotheek in te richten. Tot slot wordt opgemerkt dat er geen sprake is van een interim bestuur, zoals vermeld in de vergaderstukken, maar van een echt gekozen bestuur. De voorzitter stelt voor deze discussie niet opnieuw te beginnen, maar deze opmerking als

zodanig in het verslag op te nemen. De vergadering spreekt haar waardering uit voor de uitstekende verslaglegging.

4. Voortgang interimbestuur

De voorzitter geeft dat het interimbestuur zowel de lopende zaken totnutoe heeft behartigd en verder gewerkt heeft aan het uitzetten van lijnen voor de toekomst. Het later te bespreken concept-ambitiestatement als werkplan zijn daar voorbeelden van. Hans Hagenbeek merkt op dat de voornaamste doelstelling van het interimbestuur was het bij elkaar houden van de vereniging. En, naar zijn mening, is het daar in geslaagd. Hij vraagt hiervoor een applaus van de vergadering.

5. Concept Ambitiestatement en Werkplan

Aan de hand van enige sheets licht de voorzitter het concept-ambitiestatement en het werkplan toe. Er ontstaat een levendige discussie. In het concept-ambitiestatement wordt het aspect van grondige kennis en ervaring gemist als verworvenheid van de vereniging. Ook wordt in het werkplan gesproken over cultureel erfgoed. Het is beter te spreken van funerair erfgoed. Uit de vergadering wordt opgemerkt, dat er door het inbreien op begraafplaatsen veel funerair erfgoed verloren gaat, veroorzaakt door verandering in de samenleving. De voorzitter stelt voor alle opmerkingen over het concept-ambitiestatement en werkplan aan het bestuur te zenden. Met betrekking tot de zeven doelstellingen om eerder genoemde ambities uit te werken, komt de vergadering met een aantal aanvullingen. Verder wordt gesproken over vergoedingen voor inzet van adviescapaciteit en eventuele benefits voor de Terebinth.

Dit onderdeel wordt afgerond met de opmerking dat sommige onderdelen van het concept ambitiestatement en werkplan scherper dienen

te worden geformuleerd.

6. Structuurvoorstel

Hierna geeft Hans Hagenbeek een toelichting op zijn structuurvoorstel voor de Terebinth aan de hand van een organogram. Hij is tot dit voorstel gekomen na vijftien leden te hebben gesproken. Hij gaat uit van een dagelijks bestuur van vier leden met daarnaast drie leden die zich met aparte taken bezig houden, zoals regelgeving en fundraising, media etc. In zijn voorstel gaat hij uit van een platte organisatie, waarbij het zwaartepunt in de regio ligt, te weten de coördinatoren, die door specialisten op verschillende terrein worden ondersteund.

Daarnaast stelt hij voor ruimte te geven aan het initiatief voor een 'denktank' die ad hoc, gevraagd en ongevraagd, advies kan geven aan het bestuur. Namen van personen komen aan de orde in de voorjaarsvergadering.

Een eerste reactie uit de vergadering blijkt positief, wel zijn er een aantal opmerkingen en aanbevelingen, zoals te veel taken bij de voorzitter, de haalbaarheid van PR-persoon en de nodige aandacht voor reco's, zij hebben juist de contacten in het veld.

Opgemerkt wordt ook goed te luisteren naar de leden, respect voor hen te hebben en goed te onderzoeken wat de leden willen.

6. Begroting 2009

De penningmeester heeft een tussenbegroting opgesteld en vraagt de vergadering of deze zich kan vinden in de nieuwe opzet. Hier wordt instemmend op gereageerd. Er zijn nog enige vragen, zoals over de kosten van de ALV, die niet zijn opgenomen en de bestuurskosten. De penningmeester geeft aan deze in de uitgebreide begroting 2009 aan te passen.

7. Overige onderwerpen

Ondertekening convenant. Na inleiding door de voorzitter geeft

Guus Rüsing uitleg over het doel van de Stichting, waarna de vergadering zich mag uitspreken. Uit de vergadering komt de opmerking dat het bestuur persoonlijk aansprakelijk gesteld wordt als er iets fout gaat. Enkele leden geven aan tegen de voorgestelde samenwerking te zijn, omdat zij geen inzicht hebben

gehad in het convenant. De voorzitter geeft aan dat het hier gaat om een pilotproject, ook om te zien of deze manier van werken navolging verdient. De vergadering gaat verder akkoord met dit pilotproject.

8. Rondvraag en sluiting

Daar er bij de opening slechts een

vraag was die direct beantwoord werd en er uit de vergadering geen andere vragen zijn, sluit de voorzitter hierna de vergadering onder dankzegging aan de leden voor hun aanwezigheid en hun inbreng.

Het bestuur

Algemene vergadering op 25 april

Geachte leden,

Agenda

Hierbij nodigen wij U uit voor de Algemene Vergadering van vereniging De Terebinth op **zaterdag 25 april 2009 in het gebouw 'De Akker', Melkpad 14a te Hilversum, T 035 – 6212447.**

Programma

De zaal is open van 10.00 uur; de vergadering begint om 10.30 uur. Na de lunch, die u wordt aangeboden door de Vereniging, vertrekken we om 13.30 uur naar de begraafplaats Bosdrift te Hilversum voor een bezoek. Voor het vervoer naar de Bosdrift doen we een beroep op de autobezitters onder de aanwezige leden.

1. Opening, vaststellen van de agenda en het inventariseren van vragen voor de rondvraag
2. Mededelingen en ingekomen stukken
3. Goedkeuring en vaststelling verslag van de A.V. van 29 november 2008
4. Jaarverslag over 2008
5. Financieel verslag over 2008
6. Verslag kascommissie
7. Decharge bestuur voor het gevoerde financieel beleid over 2008
8. Benoeming nieuwe leden kascommissie
9. Begroting 2009
10. Ambitiestatement en werkplan
11. Benoeming bestuursleden
12. Vaststelling structuur van de vereniging

13. Wat verder ter tafel komt
14. Rondvraag en sluiting

De stukken behorende bij de agenda-punten 3 t/m 6 en 9 zijn ter plekke aanwezig. Wenst U de stukken 3 t/m 6 te ontvangen, evenals een route-beschrijving, dan kunt U deze telefonisch, schriftelijk of – bij voorkeur) per mail opvragen bij de secretaris: telefoon 0318 – 456723, Ruttenbeeklaan 57, 6732 AZ Harskamp, hvanselm@tiscali.nl

Het bestuur hoopt dat veel leden aanwezig zullen zijn!

Met vriendelijke groet,
Hans van Selm, secretaris

AGENDA

Tot 16 maart

In het Historisch museum in Ter Aar is een tentoonstelling van devotie- en bidprentjes. Openingstijden: woensdag, zaterdag en zondag van 14:00 tot 16:00 uur. Westkanaalweg 118, Ter Aar, T 06-17804575 tijdens openingstijden. Meer info: www.museum-teraar.nl.

Tot 30 maart

De tentoonstelling *Ik R.I.P.* gaat over de dood, internet en zelfrepresentatie. Wat gebeurt er met je online profiel als je bent overleden? Mediamatic BANK, Vijzelstraat 68, Amsterdam. Toegang vrij, informatie over de tentoonstelling, workshops en andere activiteiten: www.mediamatic.net

Tot 13 april

„... und cut!“ – Todesbilder im Film, tentoonstelling in het Filmmuseum van Düsseldorf. www.duesseldorf.de/kultur/filmmuseum

16 t/m 19 april

Paris perpétuel: vierdaagse funeraire reis naar Parijs. Eskoo reizen & Atelier Terre Aarde, onder auspiciën van de Terebinth. Informatie en opgave bij Rindert Brouwer en Jeannette Goudsmit, T 040-2121791, www.atelier-terreearde.nl

Tot 4 mei

Tentoonstelling 'Vergeet mij niet . . .', over rouwen en gedenken. In museum Simon van Gijn in Dordrecht, Nieuwe Haven 29-30, T 078-6398200, www.simonvangijn.nl. De bezoekers wanen zich bij de ten-

toonstelling in een huis waar zojuist een dierbare is overleden. In de eetkamer staat het rouwservies nog op de gedekte tafel; hier werden gasten na de begrafenisplechtigheid onthaald op een diner. In de kamer van mevrouw Van Gijn zijn dameskleding en rouwaccessoires te zien en in de tapijtenzaal is een opbaring nagebootst. Iedere kamer leert iets over rouwen en gedenken sinds de 19de eeuw.

12 mei

Op dinsdag 12 mei is er een excursie naar Terschelling onder leiding van Teunis Schol. Zie elders in dit nummer.

14 juni

Op 14 juni is er een excursie naar Enschede. Zie elders in dit nummer.

GAST AAN HET WOORD

Eerste wettelijke grafruiming in Suriname

De grootste dodenakker van Paramaribo kampt al jaren met gebrek aan ruimte. Alleen de hoofdpaden zijn nog vrij van graven. In Suriname laat men de doden op begraafplaatsen uit respect met rust. Tot tien jaar geleden ging dat zonder problemen. Het gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden in de stad zorgde ervoor dat de begrafenwet werd gemoderniseerd. Sonja Lisse is de nieuwe directeur van deze rooms-katholieke begraafplaats in Paramaribo. Het is oktober 2008, buiten is het 31 graden en naast haar bureau staat een ventilator.

De wet is er onverwacht snel doorheen gekomen!

De procureur-generaal heeft mij twee weken geleden schriftelijke toestemming verleend. Op drie november, de dag na Allerzielen, beginnen we met het ruimen van de eerste 175 graven, hoewel er een vergunning is gegeven voor 600 graven. De medewerkers gaan bij de oude ingang aan de Prinsessestraat aan de slag. Daar liggen de oudste graven daterend vanaf 1917.

Maar wat doet u met die oude grafmonumenten?

Ik heb er met de heer Focké van *Stichting Gebouwd Erfgoed* rondgelopen en we laten bijvoorbeeld een fraai grafmonument uit 1917 staan. Hij zou nog met een lijst van te beschermen graven komen maar zolang die er niet is, houd ik die historische hoek in de gaten. We gaan heel zorgvuldig te werk. Eerst heeft het *Heilig Verbond* via lokale media de gemeenschap verteld dat we zouden beginnen met het ruimen van graven van veertig jaar en ouder. Hoewel de wet het niet verplicht, is ook aan de nabestaanden via internet, de Wereldomroep en Radio Zorg en Hoop het voornemen tot ruiming bekend gemaakt. In de *Ware Tijd* en de *West* kon men lezen dat als iemand tegen ruiming was verlenging van de grafrust voor tien jaar mogelijk was. Tien jaar kost 2400 Surinaamse dollar (toen 800 euro, red.)

Tot nu toe was alles bijna gratis, dan is 80 euro per jaar best veel!

Bij de nieuwe teraardebestellingen zullen, na de herinrichting, de kosten voor onderhoud worden doorberekend. Het geld zal worden gebruikt voor het onderhoud van de begraafplaats. De omrastering van de voorkant wilde ik al vervangen, maar het bestuur heeft voorgesteld dit mee te nemen bij de herinrichting. Ongeveer dertig van de zeshonderd rechthebbenden hebben zich aangemeld voor verlenging. Volgend jaar komen de graven van twintig jaar en ouder in aanmerking voor ruiming omdat dan de wettelijke termijn van een jaar voor de bekendmaking in acht is genomen. Ook de registratie zijn we bezig ter hand te nemen. De informatie in oude boeken wordt gedigitaliseerd.

Wie doet de ruiming?

Eerst zal de bisschop de zegen over de allereerste wettelijke ruiming in Suriname uitspreken. Dan komt de heer Hennep van het Surinaamse crematorium met zijn door Nederlanders opgeleide ploeg mannen. Deze gaat handmatig aan de slag. Het is nu de goede tijd ervoor, voordat eind november de regentijd begint. Architect Dikland heeft een plan voor de herinrichting van het landschap gemaakt. Eerst de afwatering, dan de paden en vervolgens de aanplant van bomen. In de herinrichting zijn ook urnenwanden geprojecteerd. We zijn bezig aan een grote verandering en stap voor stap zal de gemeenschap zien dat het begraven en de bezoeken hier aangener worden!

Sonja S. Lisse

Jannes H. Mulder

Colofon

Terebinth

Jaargang XXIII nummer 1

Maart 2009

ISSN: 1382-5259

Tijdschrift voor Funeraire Cultuur, uitgave van Vereniging de Terebinth. Verschijnt vier keer per jaar.

Lidmaatschap en abonnement

Het lidmaatschap kost in 2009 voor personen □ 22,50, elke huisgenoot □ 9,50 en organisaties □ 69,- per jaar. Bibliotheken kunnen zich op het tijdschrift abonneren voor □ 22,50. Contributie overmaken op gironummer 335536 van Vereniging de Terebinth te Amsterdam. Na 1 juli is de helft van het bedrag verschuldigd. Van 1 december tot het einde van het jaar gratis. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij voor 1 december schriftelijk bericht van opzegging is ontvangen bij het Terebinthbureau. Losse nummers van *Terebinth* kosten □ 4,- per exemplaar (inclusief verzendkosten).

Bestuur

Harry Arkesteijn (voorzitter), 040-2070636, arkestha@xs4all.nl

Hans van Selm (secretaris), 0318-456723, hvselm@tiscali.nl

Paul Stoffels (penningmeester),

0499-391044, phhmstoffels@gmail.com

Teun Oosterbroek (algemeen bestuurslid) 0570-522060, teun.oosterbroek@hetnet.nl

Bureau- en redactieadres

Liesbeth Vermeulen, Kantershof 372, 1104 GV Amsterdam, 020-7728853 bureau@terebinth.nl. Ook voor advertenties en inlegvellen.

Website: www.terebinth.nl

Digitale Nieuwsbrief: abonneren via www.terebinth.nl

Redactie

Wim Cappers (hoofdredacteur)

Bartho Hendriksen (Nieuwsbrief)

Rita Hulsman

Bouke Jagt

Jannes H. Mulder

Bert Pierik (fotoredacteur)

Liesbeth Vermeulen (eindredacteur)

Kopij

De inleverdatum van kopij in 2009 is 15 april (nr. 2 verschijnt 1 juni), 15 juli (nr. 3 verschijnt 1 september) en 15 oktober (nr. 4 verschijnt 1 december). Nummer 3 is een special in samenwerking met wandeltijdschrift *Op Iemen Voeten*.

Copyright

Overnemen van artikelen en foto's alleen na vooraf gegeven schriftelijke toestemming van de redactie.

Fotoverantwoording

Bert Pierik (voorpagina), Bouke Jagt (pag. 2), Peter van Deutekom (pag. 3), Stichting Oude Begraafplaats Gouda (pag. 4/5), Rindert Brouwer (pag. 7), Landschap Noord-Holland (pag. 10/11), Rita Hulsman (pag. 12), Ed Kuik (pag. 13), Jannes H. Mulder (pag. 16)

Opmaak, druk en verzending

Uitgeverij Ger Guijs, Rotterdam